

Humánus közgazdaságtan – Adam Smithtől Vernon Smithig*

Sárvári Balázs

Vernon L. Smith – Bart J. Wilson:

*A közgazdaságtan humanizálása: Az erkölcsi érzelmek és A nemzetek gazdagsága a 21. században*¹

Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2020, p. 235

ISBN: 9786155884917

Lendületes címet kapott a magyar kiadás, ráadásul sokak számára bizonyos oximoronnak tűnik a szókapcsolat, ami szintén könnyen megragadja a figyelmünket. A közgazdaságtan humanizálása. Egyfelől az olvasó azt várhatná a könyvtől, hogy most fény derül egy új útra, amin járva a szerzők és az olvasó együttesen humánussá teszik majd a közgazdaságtudományt. Másfelől berzenkedve is közeledhetnek sokan a kötethez, mondván, hogy a közgazdaságtan inkább precíz és módszertani, mintsem humánus, és nem is kell azzá tenni. Ezekkel az álláspontokkal szemben a szerzők azt mutatják be a kötetben, hogy a közgazdaságtan már alapvetően és eredendően is humánus. Úgy is mondhatnánk, hogy nem a tudományt akarják humanizálni, hanem az arról vallott képünket. Mindezt úgy, hogy sok tekintetben visszavezetik a közgazdaságtant a gyökereihez, amelyek megközelítése mélyen humánus. A szerzők közül Vernon L. Smith az alternatív piaci mechanizmusok tanulmányozásáért vehette át a közgazdaságtani Nobel-díjat 2002-ben. A kaliforniai Chapman Egyetemen tart közgazdaságtudományi és pénzügytani előadásokat. Emellett az egyetem Közgazdaságtudományi Intézetének és a Politikai Gazdaságtan és Filozófia Smith Intézetének alapító tagja, valamint az Amerikai Gazdasági Társaság tiszteletbeli tagja. Másik szerzőnk, Bart J. Wilson a Chapman Egyetemen tart közgazdaságtudományi és jogtudományi előadásokat. A Közgazdaságtudományi Intézet alapító tagja, valamint a Politikai Gazdaságtan és Filozófia Smith Intézetének is alapító tagja és igazgatója.

Ha a piacot tekintjük az emberek gazdálkodó döntései helyszínének, akkor a neoklasszikus megközelítés jól teljesít e személytelen cserekapcsolatok elemzé-

---

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Sárvári Balázs a Magyar Nemzeti Bank vezető módszertani szakértője, a Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtan Intézetének egyetemi adjunktusa. E-mail: sarvarib@mnb.hu

¹ Az eredeti angol nyelvű kiadvány címe: *Humanomics: Moral Sentiments and the Wealth of Nations for the Twenty-First Century*. Cambridge University Press, 2019, p. 215.

sében. Ha viszont ezeket a kapcsolatokat a személyes viszonyokba ágyazzuk be, már egészen más képet kaphatunk. Ez a kiindulási pontja (1. fejezet) Vernon L. Smith és Bart J. Wilson lenyűgöző komplexitású kötetének. A címadó kifejezéssel (angolul humanomics) is azt kívánják kiemelni, hogy „egyszerre élünk e két világban, a személyes társasban és a személytelen gazdaságiban” (27. o.). Érvelésük során Adam Smith gondolataihoz térnek vissza, amelyekben még nagy szerepet kapott az emberek személyisége, még pontosabban az érzései, érzelmei, szenvedélyei és affektusai (a 2. fejezet inspiráló precizitással választja el egymástól az emberi élet ezen külön aspektusait), valamint az együttérzés és a helyénvalóság iránti érzéke.

Ezen fogalmaknak a jelentőségére hívta föl a figyelmet, hogy a neoklasszikus szemlélet jellemzően nem tudta előre jelezni a kétszemélyes interaktív játékok kimeneteleit. Az ultimátum- és bizalomjátékok modelljeit a 80-as években alkották meg, és a következő évtizedben végeztek ezek használatával laboratóriumi kísérleteket. A vizsgálatok a szereplők közti együttműködésre irányultak, és olyan mértékű kooperációról tanúskodtak, amely nem fért össze a neoklasszikus szemlélet önérdékkövetésével. Adam Smith válasza, hogy az önérdékkövetés helyett az önszeretet vezeti az emberi döntéseket. A kötet e gondolat restaurációja és bizonyítása.

A szavak jelentésének értelmezése absztrakt szint, így indokolt Smith válaszát a közgazdaságtan gyakorlati szintjére is levetíteni (3. fejezet). A kötet szerzői kritikát fogalmaznak meg a kortárs közgazdaságtan és a kognitív pszichológusok felé. Álláspontjuk szerint ők „a pozitivista hagyományt követik, és összekapcsolják a benthami utilitarizmussal” (69. o.). Ennek az eredménye az, hogy a preferenciák tárgyalásakor szinte csak a választással foglalkoznak. Eközben szem elől tévesztik a döntéshozó ízlését, viselkedését, magatartását – mindazokat az okokat és kontextust, amelyeknek meghatározó szerepe lehetett a döntésben. Épp a kontextus jelentőségét tárgyalták föl a 90-es években végrehajtott laboratóriumi kísérletek, amelyekben „a részt vevő személyek rendszeresen olyan döntéseket hoznak, amelyek saját maguknak alacsonyabb pénzbeli kifizetéseket eredményeznek, miközben egy másik döntési lehetőség anyagilag kedvezőbb lenne számukra” (72–73. o.).

A preferenciák ezen paradoxonja kihívást jelentett a kutatók számára. A válaszkérés egyik iránya az egyéni és a társadalmi preferenciák különválasztása volt. A másik irány, Smith válasza „nem tárgyalja a kimeneteleket és azok hasznosságát, ideértve a társadalmi preferenciákat is, hanem a cselekedetekből indul ki, amelyeket a szabálykövető magatartás megnyilvánulásaiként értelmez” (76. o.). Ha az egyén döntéséhez a szabálykövetés, azaz a kontextus felől közelítünk, akkor felértékelődnek a társas kapcsolatait meghatározó elemek, például, hogy képes megkülönböztetni a helyest a helytelentől, vagy hogy mire ösztönzi az együttérzés vagy a harag. A kötet szerzői ezt a megközelítést egy önálló modellnek tekintik, amelynek axiómáit Smithnek az *Erkölcsei érzelmek elmélete* című műve tartalmazza. A modellértékűség azért fontos elem a kötetben, mert a szerzők kiemelik a közgazdaságtanra is jellemző

pozitivistá jelmondatot: „Egy modellre van szükség ahhoz, hogy legyőzzön egy másik modellt” (105. o.). Nem pusztán kritizálják tehát a neoklasszikus keretet, hanem egy másik modellt, axiómarendszert kínálnak helyette.

A 4. fejezet ezen zárógondolatát nem is követhetné más, mint maguknak az axiómáknak és a hozzájuk kapcsolódó alapelveknek az ismertetése (5. fejezet), amelyet olykor formalizált bizonyítások egészítenek ki. Itt természetesen nincs módunkban tételesen ismertetni valamennyit, de a koncepciót érzékelteti, ha a 2. axiómát és a 6. alapelvet egymás után elolvassuk. A 2. axióma: „Az emberek megítélik egymás érzelmeit és szenvedélyeit.” (114. o.) A 6. alapelv: „A cselekvés körülményei vagy annak kontextusa nagy jelentőséggel bír, mivel lehetővé teszi az emberek számára, hogy értelmezzék az egymás cselekedeteiben rejlő szándékokat és megtalálják ezen cselekedetek értelmét.” (123. o.) Értelmezésükhöz fontos kiemelnünk, hogy Smith-nél az erkölcs nem egy (pl.: hitvilágból fakadó) exogén elem, hanem az emberek által követett szabályokat jelenti, amelyeket a döntéseken keresztül megfigyelhetünk. E szabályok úgy rögzülnek az emberben, hogy mind gyakrabban választják azokat a cselekedeteket, amelyekért dicséretre számíthatnak, és mind ritkábban azokat, amelyekért kárhozhatást. A könyv olvasása során mostanra válik kézzelfoghatóvá, hogy a szerzők ezen az úton haladva valódi választ tudnak adni a laboratóriumi kísérletek során megfigyelt döntésekre.

Érvelésüket a kontextusspecifikus cselekvések előrejelzésére vonatkozó megállapításokkal folytatják a szerzők (6. fejezet). Ez a smithi modell formális struktúrájának egy olvasmányosabb megközelítése. Egyik lépése, hogy elválasztják egymástól a játékonyosságot és az igazságosságot, ami szintén közvetlen előkészület a kísérletben megfigyelt döntések értelmezéséhez. Ezt követően ismét a formalizált nyelvezet tér vissza (7. fejezet). Újabb fogalmak bevezetésével igazolják, hogy a rendszer nem a tudatos emberi értelemről, hanem az emberi érzelmekből ered. Ezt jól példázza összefoglalóan az a megfogalmazásuk, hogy „a pozitív reciprocitás a hála érzéséből, a negatív reciprocitás pedig a harag érzéséből fakad” (151. o.).

Ezt követően a játékelméleti modellezés és a konkrét kísérleti megfigyelések leírása hatják át a szöveget. Elsőként a bizalomjátékkal (8. fejezet), majd az ultimátumjátékkal (9. fejezet) foglalkoznak a szerzők. Bemutatnak olyan játékokat, amelyek során a résztvevők „rutinszerűen és szándékosan térnek el a kifizetés-domináns játékstratégiáktól” (166. o.). Az okok keresése előtt elutasítják, hogy az altruizmus, vagy a társadalmi nevezett preferencia fogalmával kikerüljék a probléma részletes elemzését. Szerintük ugyanis itt nem (például) önzetlenségről van szó, hanem az emberi együttérzés és önuralom fejeződik ki ezekben a döntésekben. A felírt játékok izgalmas formában mutatják be az emberi döntéseket és a smithi modell magyarázó erejét. A szerzők többek között azt is bizonyítják, hogy a résztvevőket tipizálják az első döntéseik, mivel nagymértékben határozzák meg az együttérzés iránti fogékonyságukat.

A megfigyelésekre építve a szerzők új bizalomjátékokat terveznek (10. fejezet). Ennek során az egyik legérdekesebb alfejezetben tételesen összehasonlítják egymással a hagyományos modellt és a smithi alapokon nyugvó modellt. Bemutatják továbbá, hogy az Erkölcsei érzelmek elméletében leírtak előrejelzik a bizalomjátékok megfigyeléseit és sok egyéb kísérleti megfigyelést is – márpedig az előrejelzési képesség kiemelkedő erejű modelltulajdonság. Mindezek fényében a szerzők még tovább mennek, és javaslatot tesznek a hagyományos játékelmélet formális struktúrájának felülvizsgálatára (11. fejezet). Az emberi magatartás matematikai formalizálása mentén mutatják be, hogy hol vallott kudarcot a hagyományos játékelméleti modell, valamint hogy milyen módosításokkal lehet ezeket kiküszöbölni, s hogy ezen lépések során miként alkalmazható a smithi modell.

E modell egyik fő attribútuma, hogy figyelembe veszi a különböző narratívákat, így ez a 12. fejezet fő témája. A kontextus akkor vált igazán fontossá, amikor a kísérletek eredményei szembe mentek a haszonmaximalizáló megközelítéssel. A kontextus lett az elem, amely révén megpróbálták a kutatók megfogni, hogy mi térítheti el a döntéseket ezekben az egyszerű helyzetekben attól, ami a sokkal komplexebb piaci döntéseknél működik. Az egyik oldalon a hagyományos közgazdaságtan van, amelyben a játékelméletben a kifizetések és a lépések kapják a fő hangsúlyt. A másik oldalon pedig Smith megközelítése áll, amelyben a történet, az emberi kapcsolatok és a narratív emlékek is meghatározó tényezők. Ezt ábrázolandó a szerzők egy narratívált bizalomjátékot is megosztanak az olvasóval. A kötet zárófejezetében (13. fejezet) választ adnak a Smith-szel kapcsolatos klasszikus dilemmára. Összekötik a két fő művét egymással, és ezzel amellet foglalnak állást, hogy a kötetek folytatásnak, kiegészítésnek tekintendők, nem pedig két merőben más megközelítésnek.

A kötetet ajánlom mindazok számára, akik számára nem oximoron a humánus közgazdaságtan, vagy legalább is nyitottak arra, hogy megismerjék a tudománynak ezt az oldalát is.